

UOT: 338.43, 338.5

AQRAR SAHƏDƏ MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ ROLU

Elay Cəlal oğlu Zeynallı

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

e-mail: elayzeynalli@yahoo.com

Xülasə

Məqalə aqrar sahədə uçot və hesabatlılığın inkişafının resursların səmərəliliyinin yüksəldilməsindəki roluna həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə aqrar sahədə mühasibat uçotunun mahiyyəti, kənd təsərrüfatında uçotun təşkilinin hazırki vəziyyəti, bu sahədə tətbiq olunan yeniliklər və atılan addımlar tədqiq olunur. Həmçinin Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemi (ETKİS) Avropa Birliyinin Kənd Təsərrüfatı Uçotu Məlumat Şəbəkəsi - FADN (The Farm Accountancy Data Network) sistemi ilə müqayisə edilərək gələcək inkişaf istiqamətlərinə baxılır.

Açar sözlər: uçot, hesabatlılıq, informasiya, ETKİS, FADN.

Giriş

Mühasibat uçotu müəssisədə baş verən biznes proseslərin müşahidəsi və qeydinə əsaslanan, müəssisənin idarə olunması üçün məlumat təminatını həyata keçirən sistemdir. Bu baxımdan, mühasibat uçotunun düzgün təşkili istər iqtisadi subyektlər, istərsə də dövlət, üçün önəmlidir. Bizim nümunəmizdə aqrar sahədə mühasibat uçotu vasitəsi ilə müəssisə öz resurslarının həcmi, bazar dəyəri, istehsal imkanı (xammal və materialların həcmi) və səmərəliliyin yekun göstəricisi olan rentabelliği ilə bağlı mühüm informasiyalar əldə edir, öz resurslarının həmin istiqamətlərdə daha düzgün bölgüsünü aparmaqla dayanıqlı inkişafını təmin edir. Dövlət səviyyəsində isə uçot milli iqtisadiyyatda məhsul istehsalı, qiymət səviyyəsi, məşğulluq və müxtəlif məhsullar üzrə özlü təminat səviyyəsi, eləcə də regionların tarazlı inkişafı və ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi üçün informasiya bazasının formalaşmasının əsasını təşkil edir. Məhz buna görə də bir çox hallarda mühasibat uçotu uğurlu fəaliyyəti şərtləndirən mühüm bir elementə çevrilir və milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində tətbiqi də labüd olur.

Kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun mövcud vəziyyəti

Bu gün milli iqtisadiyyatın əsas sahələrindən biri kimi kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun təşkil olunması və modernləşdirilməsi olduqca vacibdir. Məlumat üçün qeyd edək ki, 2019-cu ildə Ümumi Daxili Məhsulda (ÜDM) payı 5,7% olan kənd təsərrüfatında məşğul əhalinin 36,3%-i çalışır [2]. Bu qədər böyük miqyasa malik olan kənd təsərrüfatı sektorunda əfsuslar olsun ki, mühasibat uçotunun təşkili zəruri tələblərə uyğun deyil. Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı prosesində fəaliyyət göstərən fərdi sahibkarların, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının sayının çoxluğu (2018-ci ildə istehsal olunmuş bitkiçilik məhsullarının 91.8%-i, heyvandarlıq məhsullarının isə 89.6%-i fərdi sahibkar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür [1].) eləcə də həmin şəxslərin mühasibat uçotuna olan laqeydliyi və bu sahəyə dair biliklərinin az olması və ya heç olmaması kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun təşkili və modernləşdirilməsi qarşısındakı ən böyük əngəldir. Belə ki, 2017-ci ildə 43 kənd təsərrüfatı subyektində keçirilmiş sorğuya əsasən yalnız 2 subyektin mühasibat uçotunu elektron proqramlarla apardığını (33 subyekt “sadələşmiş” uçot apardığını, yerdə qalan subyektlərin isə uçot aparmadığını), yalnız 26 subyektin “Mühasibat uçotu haqqında” qanundan məlumatlı olduğu məlum olmuşdur [4]. Sorğuya əsasən subyektlərin əksəriyyəti mövcud problemi zəif peşəkarlıq və informasiya resurslarına çıxışın azlığı ilə əlaqələndirmişdir. Diqqət cəlb edən digər bir məqam isə sorğuda iştirak edən subyektlərin ancaq 30%-nin gəlirlə fəaliyyət göstərdiklərini bildirməsi olmuşdur, Bu, geniş subsidiya və dövlət yardımı şəraitində kənd təsərrüfatı sektoru üçün kifayət qədər aşağı göstəricidir. Bu göstərici eyni zamanda digər istehsalçıların (70%) səmərəli fəaliyyətinin olmadığını deməyə əsas verir ki, bunun da başlıca səbəbi müvafiq informasiyaların uçotunu aparan mexanizmin olmaması və fəaliyyətin nəticələrinin ölçülməməsidir. Hesab edirik ki, bu da öz növbəsində aqrar sahədə mühasibat uçotunun vəziyyətini və inkişafına olan zəruriliyi göstərən bir faktır.

Kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun aparılmasının əhəmiyyəti

Kənd təsərrüfatında düzgün uçot hesabatlılıq sisteminin qurulması dövlət orqanlarının da diqqət mərkəzindədir. Dövlət Vergi Xidmətinin açıqladığı məlumata görə kənd təsərrüfatı sahəsində uçotun və hesabatlılığın səviyyəsi qənaətbəxş deyildir. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları tərəfindən müxtəlif dövlət orqanlarına və bələdiyyələrə təqdim olunan hesabatlardakı rəqəmlər arasında ciddi uyğunsuzluqlar mövcud olmuş, həmçinin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları uçot aparmamaqla və hesabat təqdim etməməklə 3-cü şəxslərin vergidən yayınmasına şərait yaratmışdır [3].

Bu gün dövlət orqanları səviyyəsində kənd təsərrüfatında uçot və hesabatlılığın dürüstləşdirilməsi və şəffaflaşdırılması istiqamətində işlər yerinə yetirilir. Ölkəmizdə ilk dəfə kənd təsərrüfatı ilə bağlı olan böyük bir informasiya bazası Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemi (EKTİS) yaradılmışdır. Həmin sistem şəxslər, bölgələr və sahələr üzrə məhsul istehsalı ilə bağlı informasiyaları, müvafiq subsidiyaların əldə edilməsi barədə məlumatları özündə birləşdirən və makroiqtisadi məqsədlərə xidmət edən informasiya bazasıdır və bu sahədə müvafiq ehtiyacın ödənilməsində böyük rol oynayır. Hesab edirik ki, EKTİS Avropa Birliyinin Kənd Təsərrüfatı Uçotu Məlumat Şəbəkəsi (The Farm Accountancy Data Network - FADN) prototipi hesab oluna və fəaliyyəti nəticələri ilə bağlı uçot-maliyyə məlumatlarının da daxil edilməsi ilə daha da təkmilləşdirilə bilər.

Məlumat üçün qeyd edək ki, FADN 15 iyun 1965-ci ildə Avropa Şurasının 79/65 / EEC qərarı ilə qurulmuşdur. Avropa Birliyində FADN sisteminin formalaşması və fəaliyyət göstərməsi kənd təsərrüfatı müəssisələrinin gəlirləri və fəaliyyətləri haqqında mühasibat uçotu məlumatlarının

toplanması məqsədi ilə informasiya şəbəkəsinin yaradılması, Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasətinin həyata keçirilməsi və inkişaf etdirilməsinə, müxtəlif kateqoriyalı kənd təsərrüfatı müəssisələrinin gəlir və fəaliyyətlərini ölçməyə xidmət edir.

Hazırda bütün Avropa Birliyində 80.000-ə yaxın fermer şəbəkəyə daxildir və təbəqələşmə yolu ilə Avropadakı bütün təsərrüfatların təxminən 42%-ni təmsil edir. FADN sisteminin məlumat toplayacağı mövzular 2237/77 sayılı qanunda açıq şəkildə ifadə edilmişdir. Buna görə FADN sistemi aşağıdakı mövzularda məlumat toplayır:

a) Struktur məlumatlar (torpaq, payçılar, işçi qüvvəsi)

b) Müəssisənin yerləşdiyi yer barədə məlumat (ekoloji vəziyyət, hüdürlük, yerli idarəetmə orqanlarında tez-tez sorğulanan məlumatlar)

c) İstehsal barədə məlumat (əkin sahəsi, hesabat dövründəki istehsal, saxlanılan ehtiyatlar, istifadə olunan miqdar, satış)

d) Real ehtiyatlar haqqında məlumatlar (Satınalmalar, satışlar, məbləğ)

e) Maliyyə məlumatları (xərc, borclar) [5].

Hazırda Azərbaycanda tətbiq olunan EKTİS yuxarıdakı a, b və c bəndlərində qeyd olunan informasiyalarla yanaşı FADN-dan fərqli olaraq kənd təsərrüfatı subsidiyaları, o cümlədən heyvandarlıq sahəsində müəyyən informasiyaları özündə birləşdirir.

Nəticə

Kənd təsərrüfatında uçot informasiya sisteminin qurulması ilə bağlı digər bir addım isə vergi orqanları tərəfindən şəffaflığın təmini məqsədi ilə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının vergi uçotunun dəqiqləşdirilməsinin aparılmasıdır. Bu proseslərin məntiqi davamı isə kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun düzgün təşkili ilə yekunlaşmalıdır ki, bu isə mikroiqtsadi səviyyədə səmərəliliyin yüksəldilməsinə xidmət edəcəkdir.

Bütün bu işlərin nəticəsində şəffaf uçot sisteminin qurulması istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının real həcmi barədə düzgün məlumatların əldə edilməsinə, mövcud kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlardan istifadə olunmasının səmərəliliyinin artırılmasına, dövlət tərəfindən ayrılan subsidiyaların, yardımların, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına verilən kreditlərin məhsul istehsalçılarının fəaliyyətinin genişləndirilməsinə səmərəli yönəldilməsi hesabına istehsalın həcmının daha böyük templərlə artırılmasına və nəticə etibarilə bu sahədə çalışanların rifahının yüksəldilməsinə nail olunmasına xidmət edəcək.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycanın statistik göstəriciləri” Statistik məcmuə / 2019.
2. “Azərbaycanın statistik göstəriciləri” Statistik məcmuə / 2020.
3. Kənd təsərrüfatı sahəsində uçotun dürüstləşdirilməsi və şəffaflaşdırılması ilə bağlı pilot layihə. Şamaxıda təqdim olunub - <https://vergiler.az/news/economy/3170.html> (02.11.2020).
4. Məmmədov R.K. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində uçot siyasətini qurulması və tətbiqi problemləri. // AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun elmi əsərləri, 2017. №4, səh. 110-118.
5. T. Altınol. Avropa Birliyi ortaq tarım siyasətinə uyğun tarım salmuhə seveveri ağı (FADN) incelenmesi. İzmir 2006.

E.J. Zeynalli

Azerbaijan State Agrarian University

The role of improving accounting in the agricultural sector in increasing efficiency

Summary

The article is devoted to the role of improving accounting and reporting in the agricultural sector increasing resource efficiency. For this purpose, the essence of accounting in the agricultural sector, the current situation of accounting in agriculture, innovations and steps taken in this field are studied. Also, the development directions are studied by comparing the EAIS system with the FADN system.

Keywords: *accounting, accountability, information, EAIS, FADN.*

Э.Д. Зейналлы

Азербайджанский государственный аграрный университет

**Роль улучшения бухгалтерского учета в аграрном секторе
в повышении эффективности**

Резюме

Статья посвящена роли совершенствования бухгалтерского учета и отчетности в аграрном секторе в повышении ресурсо эффективности. С этой целью изучается сущность бухгалтерского учета в аграрном секторе, современное состояние бухгалтерского учета в сельском хозяйстве, инновации и шаги, предпринятые в этой области. Кроме того, направления развития изучали путем сравнения системы ИСЭСХ с системы FADN.

Ключевые слова: *учет, отчетность, информация, ИСЭСХ, FADN.*